

УДК 7.038.6

АРТИКУЛЯЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПОСТМОДЕРН» У СУЧАСНІЙ ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ

В. В. Патерикіна

Духовна культура постмодерну надала приклади десакралізації сталих релігійних, моральних, естетичних настанов суспільства. У культурі постмодерну деформувалися уявлення про духовну сутність особистості. Незважаючи на певну втому від постмодерну, актуальним є визначення його поняття, яке й досі не знайшло одностайного тлумачення у науковій літературі.

Ключові слова: *духовність, культура, постмодерн, постмодернізм, транскультура.*

Постановка проблеми обумовлена неодностайним тлумаченням поняття «постмодерн» у культурологічній та філософській літературі. Відверту плутанину викликають поняття «постмодерн» та «постмодернізм», які ототожнюються або замінюються одне одним. Ряд дослідників погоджується із тим, що ситуація постмодерну вже вичерпує себе, але яка ситуація настане після постмодерну, поки не визначено. Незважаючи на деяку втому від самої ситуації, поняття «постмодерн» залишається привабливим для культурологів та філософів, тому продовжується пошук визначення терміна «постмодерн» та його відмінності від поняття «постмодернізм». Хоча формування духовності особистості залишається актуальним незалежно від тієї чи іншої культурної парадигми, все ж таки правильність використання термінології буде корисною для загального фону цього процесу.

Аналіз останніх досліджень дає можливість прослідити вживання поняття «постмодерн» у різних змістовних контекстах. Кінець ХХ століття знаменувався позбавленням ілюзій щодо ідеального влаштування світоустрою, формування духовності людини. Нова доба отримала назву постмодерну, тобто того, що відбувається після модерну. Рудольф Панвіц використав термін «постмодерн» для визначення кризи європейської культури. Стан застарілості засад західної цивілізації Ж.-Ф. Ліотар позначив як постмодерн. У західній філософській думці термін

«постмодерн» та його змістовне наповнення розробляли В. Вельш, Р. Отто, А. Тойнбі, Ч. Дженкс.

Літературознавці Федеріко де Оніз, Дж. Хассан використовували термін «постмодернізм» для описування нових явищ літератури.

Український культурологічний простір збагатився працями О. М. Соболя, В. С. Лук'янець, Т. Г. Гуменюк, В. К. Суханцевої, у яких розроблявся зміст постмодерну та постмодернізму.

Різне семантичне навантаження, на думку С. В. Куцепал, не заважає вважати постмодерн ідентичним постмодернізму.

У працях деяких вітчизняних науковців відсутній досить чіткий розподіл понять «постмодерн» та «постмодернізм». Немає визначення того, що інтелектуальна течія, яка усвідомлює сучасні зміни, поступово перетворилась на комплексну доктрину філософських, епістеміологічних, науково-теоретичних, емоційно-естетичних, духовних уявлень. Ця рефлексія отримала назву постмодернізму, а період культурного розвитку отримав назву постмодерну.

Мета статті – виокремити поняття «постмодерн» та «постмодернізм» з визначенням їхнього змісту; диференціювати підходи науковців щодо вживання понять «постмодерн» та «постмодернізм»; підкреслити, що термін «постмодерн» стосується певного культурологічного періоду, а поняття «постмодернізм» є рефлексією цього періоду.

Ситуація постмодерну створила підґрунтя для еkleктичного поєднання науки і мистецтва, філософії й релігії. Культурологічні проблеми потребували інтелектуального осмислення, бо заявили про свої претензії на домінуючий стан серед інших соціальних сфер.

На кінець ХХ століття припало формування нового типу співвідношень між людиною та суспільством, коли особисті характеристики стають однією з головних домінант соціального руху, а розвиток людини як унікального творчого індивідууму виявляється джерелом найбільш серйозних соціально-політичних, економічних і духовних трансформацій [1, с. 10]. Щодо здатності людини самостійно влаштовувати ідеальний світоустрій, людство остаточно позбавилось ілюзій, які панували за часів премодерну або модерну. Безмежна віра в можливість всеосяжної систематизації, енциклопедичного синтезу, тотальної уніфікації різнорідних знань про природу, культуру, суспільство,

історію, людину [2, с. 186] поступається розхитуванню сталих істин, які вже не здавались такими.

Цивілізація модерну – це цивілізація, схильна до когнітивної раціональності, моральної автономії, приватизації моралі, соціально-політичної самодетермінації. Ключову роль у її становленні відіграла культура, яка привілеювала Розум, Науку, Технологію. Менталітет, життєвий світ модерну сформувалися під могутнім впливом трьох грандіозних взаємозалежних історичних процесів: Просвітництва з його безмежною вірою в розум, науку, технічний прогрес; Французької революції з її захистом прав вільних, рівних творчих індивідуальностей; промислової революції XVIII ст. з її експансією за межі сподівань усіх попередніх епох. Перший з названих процесів сприяв затвердженню примату наукового розуму над релігією; другий – призвів до домінування ідеї контрактності над відчуттям соборності, взаємозалежності, взаємопов'язаності людей; третій – закріпив пріоритет промисловості, індустріалізму над феодальним виробництвом [2, с. 207]. За доби Нового часу панувала епоха безмежної довіри до самозаконного Розуму, пізнання природи, розвитку техніки, індустрії, демократії в суспільних відносинах демократії.

О. М. Соболев відзначає, що наукові революції другої половини XX ст. – нелінійна, ймовірнісна, комп'ютерно-інформаційна, квантопольова тощо – кардинально перетворили фундаментальні основи наук не тільки про природу, а й наук про людину, культуру, історію, мову. Вони спростовували нарцистські міфи Модерну про унікальність становища нашого Всесвіту, нашого біологічного виду *Homo sapiens*, нашої психіки. Було доведено, що:

а) наш Всесвіт не такий, яким його зображали мислителі Модерну; він виник близько 15 млрд років тому, є одним із багатьох можливих, він має «біографію» і зовсім не вічний;

б) антропність як одна з багатьох форм життя також обмежена певними просторово-часовими межами і далеко не найдосконаліша в сімействі всіх інших форм життя, які становлять біосферу Землі;

в) людська психіка як деякий продукт еволюції – психосфери також не є кульмінаційним пунктом, фіналом цієї еволюції [3, с. 35].

Постмодерністський стагнотизм багатовекторності охопив всі сфери життєдіяльності мистецтва, філософії, економіки, політології, культури, у яких виявилась полівалентність. Суспільні процеси перебувають у

постійному порушенні стабільності, у пошуку скоріш дисенсусу, розбіжності, ніж консенсусу, одностайності.

Що стосується України, то сьогодні вона перебуває в пошуках своєї власної ідентичності, на тлі якої формується духовність. З одного боку, вона прагне відродження своїх національних цінностей, звичаїв та традицій, з іншого – їй доводиться виконувати це завдання, наздоганяючи модернізацію. Адже принаймні в площині комунікативної раціоналізації життя світу, створення громадянського суспільства, інституалізації дискурсу як складника деліберативної демократії Україна справді «наздоганяє модернізацію».

До того ж треба зважати і на той факт, що ці процеси відбуваються на тлі «критики модерну», в умовах «постнаціональних констеляцій» сучасного глобалізованого світу. Тому наш дотеперішній стан можна назвати «до-постмодернізм», а сьогоднішній розвиток – «постмодерною модернізацією». Тому Україна в моральному плані хоча й не перебуває в «нульовій точці», проте пошук своєї власної ідентичності є для нас доволі значущим і так само доволі болісним [4, с. 107].

На думку Т. К. Гуменюк, спостерігається втома від терміна «постмодернізм», хоча ситуація як така не зникає з поля зору теоретиків різного профілю: філософів, соціологів, мистецтвознавців. Тому категорія транскультурності як визначальної характеристики феномену постмодерну буде доречною для трактування постмодерну як ситуації в культурі, що замикає історичне коло кінця ХХ - початку ХХІ століття.

До українського культурного простору застосування терміна «транскультурний» здається доречним. Можна сперечатися з приводу темпорального знаходження України «до» – або «пост», але за ознаками релігійної ситуації, творів мистецтва транскультурність притаманна українській культурній спільноті.

Постіндустріальний світ запропонував перехід від виробництва товарів до виробництва послуг; наявність класу професійних техніків; провідну роль теоретичного знання як джерела нововведень; контроль над технологією та технологічними оцінками діяльності; створення «нової інтелектуальної технології». Цікавим здається підхід до цього терміна С. Шергіна, який вважає 1990-ті роки часом широкого застосування глобалізації для витиснення поняття «постмодернізм», яке використовувалось для описання складності та різноманітності соціально-політичних процесів і явищ сучасного світу [5, с. 26].

Ця думка щодо витиснення постмодернізму може сприйматися як суперечлива, бо не всі країни світу не те щоб переживали ситуацію постмодерну, а й навіть не підійшли до неї.

Вплив постмодерну відчули перш за все економічно та інформаційно розвинуті країни зі сталими ринковими відносинами, такі як США, Канада, Японія, європейські країни. Україна внаслідок свого особливого географічного розташування відчуває вплив Заходу і Сходу й не стоїть осторонь глобальних процесів. Основні риси постмодерну відбилися на всіх сферах життя українського суспільства: це розхитування фундаментальних засад людської культури, моралі, релігії. Постмодерністські ідеї ірраціоналізму, релятивізму, реалізму та необмеженої свободи особистості обертаються для суспільства аналогією хаосу, вакханалією нікчем, що несе прямі загрози збереженню цілісності та життєстійкості земної цивілізації [6, с. 101].

Багатоликість, полівалентність, мультिवаріантність постмодерну сьогодні виявляються практично у всіх сферах життєдіяльності – мистецтві, філософії, науці, культурі, політології тощо [3, с. 140].

Під час зміни соціальних парадигм, децентралізації, розхитуванні традиційності, відмови від занадто серйозного ставлення до буття, карнавальності, заміни реальності симулякрами, імперативності «можна все» категорія духовного позбавляється аксіологічного навантаження. Характеристики постмодерну найбільш переконливо виявляються на перетині взаємодії філософії, культурології, релігієзнавства, мистецтвознавства тощо, що з великою часткою впевненості можна визначити як транскультурне явище. Нове розуміння світу останньої чверті ХХ-ХХІ століть змінило парадигму духовного життя й задіяло науку, мистецтво, релігію, мораль – ті сфери, у яких людство почувало себе впевнено і спокійно, сповідуючи віру в Розум, Науку, Прогрес. Здивування від того, що відбувається з людством, ще не минуло, і хоча сам термін «постмодерн» викликає втому, але простір для дослідження цього феномену досить широкий. Транскультурний характер новітньої ситуації створився при синтезі багатьох локальних сфер культури, зріз яких дає можливість якщо не повно зрозуміти феномен постмодерну (навіть чи є сенс претендувати на всеосяжність), то хоча б наблизитись до цієї нескінченної проблеми.

За декілька десятиліть свого існування постмодерн заявив про себе принциповою відмінністю від будь-якого іншого періоду полістилізмом,

різноманітністю творчих експериментів, непередбачуваністю, децентралізацією, карнавальністю, грою. У цьому сенсі візьмемо на себе сміливість ставитись до постмодерну, який репрезентує сприйняття світу на рубежі ХХ-ХХІ століть, у вузькому тлумаченні.

Широке тлумачення постмодерну передає історичні парадигмальні явища, які складали порубіжжя епох, шокували сучасників непередбаченістю.

Не маючи й досі одностайного визначення, постмодерн з'єднав світоглядні настанови поліваріантного сприйняття світу за допомогою інтеграції суміжних гуманітарних наук – культурології, релігієзнавства, мистецтвознавства, етики, естетики, історії, соціології тощо, залишивши філософії роль теоретичного підґрунтя. Зафіксувавши ситуацію «перебирання культурних варіантів минулих епох» (Т. К. Гуменюк), постмодерн презентує себе ідеологією кінця суб'єкта як індивіда. Початок цієї ситуації «починається там, де закінчується ціле, тотальне» (В. Вельш). Сучасна ситуація відчула еклектику науки, мистецтва, філософії, релігії, які намагаються світ і людину описати в ситуації, яка вислизає з-під описання. Біля осі змістів уже немає розумно побудованої системи властивостей і ознак, різниці естетичних й етичних норм, які сприймаються як необов'язкові. До речі, і сама точка осі деструктована. Отже, нема чому й навколо чого обертатись.

Інтелектуальна течія, яка усвідомлює економічні, політичні, культурологічні проблеми, поступово перетворилась на комплексну доктрину, що претендує на домінуюче становище серед інших соціальних сфер. Остання третина ХХ століття сформувала такий тип взаємовідносин між людиною й суспільством, коли особистісні характеристики стають однією з основних домінант соціального руху, а розвиток людини створює нові соціальні умови.

Як багатовекторний і динамічний (залежно від історичного та національного контексту комплекс філософських, епістеміологічних, науково-теоретичних, емоційно-естетичних уявлень) постмодерн характеризує певне світосприймання, світопочуття, оцінки пізнавальних можливостей людини, а також її місце у світі. Такий комплекс виник, звичайно, не раптово, а готувався десятиріччями, починаючи з літературних експериментів другої половини ХІХ ст., в авангарді 10-20-х років ХХ ст., пізніше – в 60-ті роки ХХ ст. – знов-таки з'явився як новація в літературі та мистецтві.

Перші згадки про постмодерн помічені у книзі Рудольфа Панвіца «Криза європейської культури» і мають спорадичний характер до появи в 1979 році роботи Ж.-Ф. Ліотара «Стан постмодерну». Французький філософ вживає цей термін для позначення стану культури після трансформацій, яких зазнали правила гри в науці, літературі і мистецтві наприкінці ХХ століття. Стан застарілості й обмеженості засад, на яких ґрунтувалась система знання західної цивілізації, Ж.-Ф. Ліотар позначив як постмодерн. Щодо термінів «постмодерн» і «постмодернізм» С. В. Куцепал вважає, що вони несуть різне семантичне навантаження. Проте, на її думку, у філософському дискурсі другої половини минулого століття беззаперечним «володарем дум можна вважати постмодерн (або його ще називають постмодернізм)». Злиття цих понять викликає певні уточнення, бо не завжди в літературі так категорично ідентифікуються «постмодерн» та «постмодернізм». Постмодерн – це стан культури та її ментальності, певний період її розвитку. Під постмодернізмом розуміється філософсько-естетична (у тому числі й художня) рефлексія згаданого стану.

У 1934 році Федеріко де Оніз використав термін «post-modernismo» для характеристики іспанської та латиноамериканської поезії початку ХХ ст., яка намагалася розірвати зв'язок із канонами минулого. Уже в 1939 році А. Тойнбі закінчення Першої світової війни визначив як початок постмодерну. Термін «постмодернізм» було реанімовано в 60-ті роки американським літературознавцем Дж. Хассаном для описування нових явищ американської літератури.

Своєрідною «біблією» постмодерну стала робота Чарльза Дженкса «Мова архітектури постмодернізму» (1977) – одного з лідерів нової хвилі в архітектурознавстві. Ч. Дженкс, пропагуючи постмодерн, з точністю до хвилини підрахував агонію його попередника – модерну.

Як наукове поняття постмодернізм набуває статусу у 80-ті роки, коли роботи Ж.-Ф. Ліотара розпоширили дискусію на галузь філософії, її місце та роль у житті суспільства.

Премодерн (культура християнського прозріння й одкровення), модерн (Середньовіччя, Новий час, Вік Розуму, Просвітництва) підготували постмодерн, який відрізняється від попередніх іронічністю, плюралістичністю, полістилістичністю, анархізмом мислення [3, с. 10].

Як своєрідна реакція на монотонність універсального бачення модернізмом світу, постмодернізм заперечує технократичний і

раціоналістичний універсалізм, який був пов'язаний з вірою в лінійний прогрес суспільства, абсолютну істину, раціональне планування ідеальних соціальних порядків зі стандартизацією знання та виробництва.

За десятиліття існування в історії філософської думки виокремлюються чотири типи постмодернізму: перший тип ґрунтується на традиції авангарду й орієнтації на «сиру» реальність, що протиставляється високоелітарному мистецтву (американська контркультура 60-х років). Першопочатково постмодерністи фокусували увагу на мистецтві, пізніше – на більш широкому спектрі явищ сучасної культури, безліч із яких належить до сфери інтелектуальних феноменів.

Другий тип 60-70-х років пов'язаний з розвитком постструктуралізму, проблематикою філософії мови й деконструкцією традиційної метафізичної парадигми (Ж. Деррида).

Третій різновид – це постмодерністська поетика, яка рухається у руслі неоконсерватизму.

Четвертий різновид чітко соціологічні, філософські, психологічні аспекти постмодернізму. Це загальна атмосфера падіння епохи, реакція на типовий конформізм західної цивілізації, постмодерністський стиль життя, модус відчуття *home deconstructivis* – людини епохи постмодернізму [7, с. 4].

Крім різновидів постмодернізму, виділяються три його іпостасі у сфері сучасного філософського дискурсу: по-перше, як одна з найбільш розпіарених та задіяних філософем; по-друге, як певний тип світогляду; по-третє, як методологія дослідження значного комплексу соціально-філософських проблем, що вдало конкурує із синергетикою та підзабутою під уламками тоталітарних ідеологій діалектикою [8, с. 115].

Саме співвідношення постмодерну та попередніх культурних епох продовжує залишатись місцем суперечок, іноді зовсім протилежних. Деякі з цих підходів сприятимуть більш глибокому розумінню тієї сьогоденної ситуації, у якій опинився постмодерн, і того підґрунтя, що призвели до десакралізації цінностей.

Поняття «постмодерн» та «постмодернізм» залишаються у полі зору культурологів, філософів й викликають неодностайні тлумачення. Це пов'язано із самою ситуацією постмодерну, яка теж внутрішньо суперечлива. На думку деяких дослідників, постмодерн втрачає свої позиції, але ще привешає увагу, бо яка ситуація прийде на зміну постмодерну – залишається невизначеним. На цьому етапі розвитку

культурної парадигми під постмодерном слід розуміти ситуацію, яка розгорнулася з початку XIX століття й продовжується по наш час. Постмодерн – це стан культури та її ментальності, певний період її розвитку.

Постмодернізмом слід визначати ряд філософсько-естетичних (в тому числі і художніх) течій, які відбивають ситуацію постмодерну та є рефлексією згаданого стану. Духовність особистості в ситуації постмодерну значно відрізняється від попередніх культурних епох. Справа у змісті тих характеристик, які виношує у собі ця суперечлива доба.

Література

1. Гуменюк Т. Г. Жак Деррида и постмодернистское мышление/ Т. Г. Гуменюк- К.: Нора –Принт, 1999. – 326 с.
2. Лук янець В. С. Філософський модерн/ Лук янець В. С., Соболев О. М. – К.: Абрис, 1998.- 352 с.
3. Соболев О. М. Постмодернізм і майбутнє філософії/ О. М. Соболев- К.: Наукова думка, 1997. – 188 с.
4. Єрмоленко А. М. Етика дискурсу Карла-Отто Апеля у контексті українського суспільства за доби модернізації/А. М. Єрмоленко//Філософська думка. – 2007.- № 5. – С. 104-124.
5. Шергін С. Сучасний вимір глобалізації: концепції і реальність/ С. Шергін// Світогляд. - 2010.- № 4.- С. 26-33.
6. Стрижко В. А. Краткое слово о философии для лидера/ В. А. Стрижко. – Харьков: Экограф, 2002. – 188 с.
7. Воронкова В. Г. Истоки возникновения постмодернизма: статус, разновидности и характерные черты// Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2003. - № 12. – С. 3-8.
8. Куцепал С. В. Модернізація постмодерну: причини та перспектив/С. В. Куцепал// Актуальні проблеми духовності: Зб.наук. праць/Ред.:Я. В. Шрамко – Вип. 11. – Кривий Ріг, 2010. – С. 115-123.

АРТИКУЛЯЦИЯ ПОНЯТИЯ «ПОСТМОДЕРНИЗМ» В СОВРЕМЕННОЙ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЕ

В. В. Патеркина

Духовная культура постмодерна дала примеры десакрализации установившихся религиозных, моральных, эстетических установок общества. В культуре постмодерна деформировались представления о духовной сущности личности. Несмотря на определённую усталость от постмодерна, актуальным продолжает оставаться его понятие, которое до сих пор не нашло однозначного определения в научной литературе.

Ключевые слова: *духовность, культура, постмодерн, постмодернизм, транскультура.*

AN ARTICULATION OF CONCEPT OF POST-MODERNISM IN MODERN SPIRITUAL CULTURE

V. V. Paterykina

The spiritual culture of postmodernism gave the desakralization patterns of the set religious, moral, aesthetic settings of society. The conceptions of spiritual essence of personality have been deformed in the culture of postmodern. In spite of certain fatigue from postmodern, this concept is still actual, but there is still no single definition of the term in scientific literature.

Keywords: *spiritual, culture, postmodern, postmodernism, transculture.*

Патерикіна Валентина Василівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного технічного університету (м. Алчевськ, Україна). E-mail: zelenlist@mail.ru

Paterykina Valentina Vasylivna – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of Social Sciences and Humanities of Donbas State Technical University (Alchevs'k, Ukraine). E-mail: zelenlist@mail.ru

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор В. М. Алфімов

УДК 213.44:447.012

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Н. М. Родіонова

У статті наведено результати дослідження процесу документування системи управління якістю послуг вищого навчального закладу, встановлено особливості зазначеного процесу та можливості його реалізації.

Ключові слова: *вища освіта, ВНЗ, управління якістю, документування.*

Побудови систем управління якістю послуг ВНЗ є актуальним питанням, вирішення якого надає можливість досягти успіху на шляху інтеграції вищої освіти України у Європейський освітній простір.